

Šedesát let v ponižující bídě

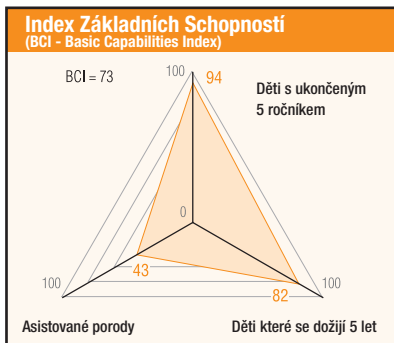

Šedesát let po přijetí Všeobecné deklarace lidských práv se tato země stala klasickým příkladem toho, jak práva uvedená v deklaraci zůstávají pro většinu lidí přeludem. „Přínosy“ z otevření trhů Zambie plynuly výlučně do západních zemí. Jak zambijský stát, tak mezinárodní společenství nese odpovědnost za „zločiny proti lidskosti“, k nimž patří na světě vůbec nejnižší očekávaná délka života u lidí pod 40 let, vysoká nemocnost a úmrtnost v mateřství, rostoucí negramotnost, násilí na genderovém základě a extrémní chudoba.

Women for Change (Ženy pro změnu)
Michelo Hansungule

Když africké země koncipují, rozpracovávají a realizují své národní politiky a programy v oblastech, jako je vládnutí, lidská práva a právní stát, mají přitom vždy na mysli politiky a očekávání států skupiny G8. Nebylo tedy překvapením, když Oxfam ve své zprávě o uskutečňování závěrů ze summitu G8 konaného roku 2005 ve skotském Gleneagles uvedl, že „zambijský prezident Levy Mwanawasa oznámil 31. března 2006, že počínaje tímto dnem je základní zdravotní péče bezplatná pro všechny“.¹ Prohlášení prezidenta Mwanawasy však bylo naprosto neaktívni a nestydatě lživé. Zambie nemá dodnes vůbec žádnou bezplatnou lékařskou péči. Pravda, přední vládní představitelé a jejich oblíbení kolegové mají bezplatnou péči, ale ne v Zambii. S výjimkou prezidenta-zakladatele Kennetha Kaundy, který v případě potřeby chodí do univerzitní nemocnice v Lusace, navštěvují čelní vládní představitelé, někteří opoziční politici a jejich rodiny nejlepší zdravotnická zařízení mimo Zambii, zejména v Jižní Africe, a to na státní náklady. Žádná ze zahraničních zdravotních služeb, které jsou k dispozici těmto vůdcům a jejich rodinám, není dostupná chudým, z nichž většinu představují ženy. Ačkoliv Ústava zakazuje diskriminaci, vláda svou politikou přístupu k lékařské péči fakticky podporuje nestoudnou diskriminaci chudých a slabých sektorů společnosti, pokud se jí sama nedopouští. Diskriminační přístup k lékařské péči v zahraničí je pouze jedním z příkladů politik, které se snadno dostávají do konfliktu s ústavními pravidly, jejichž cílem je chránit základní důstojnost všech Zambijců.

V rozporu s prohlášeními připisovanými zesnulému prezidentovi Mwanawasovi není tedy většině obyvatel Zambie zaručen nejen přístup k lékařské péči, ale ani ochrana vlastního života. Vzhledem k hluboké chudobě není život v Zambii vůbec růžový, zejména pro ženy, děti a další zranitelné skupiny obyvatelstva. Sociální tvář Zambie je jakoby rozryta válkou. Přes údajnou nulovou inflaci, kterou úřady prohlašují za výsledek své úspěšné politiky přitahování zahraničních investic, sociální situace je hluboce skličující. Ačkoliv země není ve válce, má jednu z nejvyšších úmrtností v mateřství i dalších typů úmrtnosti na světě. Společně

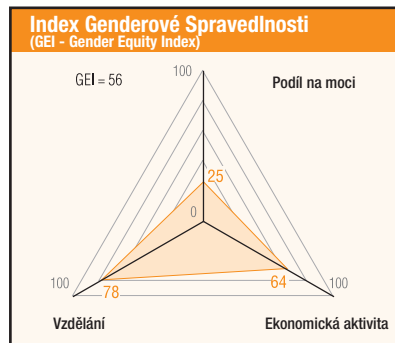

se Zimbabwe, zemí nacházející se v ekonomickém a politickém zmatku, sdílí to pochybné prvenství, že má nejnižší očekávanou délku života na světě pro občany ve věku do 40 let. Odhaduje se, že nejméně 80 % obyvatelstva žije pod hranici chudoby.

To vše ještě zhoršuje velmi vysoký výskyt HIV/AIDS zejména v produktivních a ekonomicky aktivních skupinách obyvatelstva. Zambie má jednu z nejvyšších nemocností na HIV/AIDS v regionu. Vládní opatření proti HIV/AIDS, zejména proti přenosu nemoci z matky na dítě, zatím ještě nepřinesla v této pohromě náznak obratu. To mluví za celé knihy o neschopnosti vlády přijít s účinnou politikou a efektivním plánem akcí proti tomuto smrtícímu viru. Kromě HIV/AIDS způsobuje mezi chudými lidmi spoušť také malárie. Tato starobylá nemoc, dávno vymýcená v jiných částech světa, je pořád ještě nejčastější příčinou úmrtí. To všechno je popřením záruk práva na život zakotvených nejen v ústavě země, ale také ve Všeobecné deklaraci lidských práv. Nicméně vláda namísto toho, aby zaměřila svou pozornost na záchranu životů většiny obyvatel, nedávno ohlásila podstatné zvýšení platů pro už nyní velmi dobře odměňovanou hlavu státu a přední vládní činitele. Tím dala jasně najevo, že ji nadále nezajímá úděl chudých a zranitelných společenských skupin.

Deklarace a přeludy

Vůdci Zambie se přihlásili k řadě deklarací, rezolucí a rozhodnutí přijatých na regionální i globální úrovni, jejichž záměrem bylo zastavit spirálu chudoby. Ty však zůstaly do značné míry přeludem. Místní instituce, jež měly tyto sny učinit skutečností, jako je Univerzitní nemocnice (UTH, University Teaching Hospital), kdysi vlajková loď zambijského zdravotnictví, se fakticky zhroutil. Lékaři, zdravotní sestry a další pracovníci UHT a dalších státních a misijních institucí po celé zemi bezpečně vyšli do ulic, aby protestovali proti

špatným podmínkám a naprosto nevyhovujícím vybavení jejich zařízení. Nadále není zajištěno školní vzdělávání, zejména ve venkovských oblastech. Každý rok jsou vyhazovány ze škol spousty mladých lidí, protože není dost místa. Selhávání zdravotnického a školního systému je společným důsledkem špatného řízení a nedostatku zdrojů. Je pravda, že Zambie byla zahrnuta do velmi vychvalované Iniciativy pro vysoce zadlužené chudé země (HIPC, Highly Indebted Poor Countries Initiative) řízené Mezinárodním měnovým fondem (IMF), která by měla zmírnit nedostatek základních zdrojů, ale země zatím ještě neměla z tohoto a dalších řešení „bohatého muže“ z Washingtonu žádný prospěch.

Je ironií, že ve stejné době, kdy zesnulý prezident deklaroval bezplatnou lékařskou péči, bojovala jeho vláda proti zastáncům chudých, kteří vedli kampaň za přijetí širší a obsáhlejší ústavy, jejíž text by zaručoval základní lidská práva, zejména ekonomická, sociální a kulturní, včetně práva na zdravotní péči. Vláda byla proti zakotvení sociálně-ekonomických práv v tomto základním dokumentu, což by vedlo k jejich právní vymahatelnosti. Svůj záporný postoj k těmto právům vyjádřila vláda nejjasněji tím, že odepřela nezávislým občanským organizacím účast na tvorbě ústavy. I když nyní probíhá proces revize ústavy na vládní úrovni, je z něho vyloučeno široké spektrum skupin a organizací občanské společnosti včetně nezávislých skupin jako jsou „Ženy pro změnu“, opozičních skupin a náboženských a studentských organizací. To je samozřejmě špatným znamením pro chudé, kteří nejsou nijak zastoupeni při tvorbě ústavy.

Ekonomické nástroje: znásilňování chudých

Namísto prosazování práv chudých lidí je státní rozpočet zaměřen především na podporu zahraničních investic. Hlavní starostí vlády při tvorbě rozpočtu je podpora ro-

¹ Oxfam (2006). „The view from the summit – Gleneagles G-8 one year on“. Oxfam Briefing Note, 9 June. Dostupné na www.oxfam.org/en/policy/briefingnotes/bn060609_g8_oneyr.

zvoje důlních společností v zahraničním vlastnictví, aby se posílilo postavení země na mezinárodním měnovém trhu. Na ochranu příjmů cizinců jsou v zásadě zaměřeny také mezinárodní dohody například v rámci Světové obchodní organizace (WTO).² V důsledku toho podmínky pomoci „vyjednané“ s IMF a Světovou bankou³ zhoršují už tak žalostnou situaci. Do letošního rozpočtu byl sice zařazen program pro posílení ekonomického postavení občanů, avšak nebylo na něj přiděleno dost prostředků. Rok co rok nedokáže rozpočet dostát minimálním závazkům v oblasti lidských práv, které Zambie dobrovolně přijala ve své ústavě a v mezinárodních úmluvách a konvencích, které podepsala. Základnou pro tvorbu rozpočtu není dosahování standardů lidských práv. Podobně je většina ekonomických politik a dohod formulována s cílem otevřít trhy pro západní produkty a zboží k výhradnímu prospěchu západních zemí, institucí a zájmových skupin namísto toho, aby řešila situaci chudých.

Zambie je velmi dobrým příkladem typické chudé země prezentované jako „úspěšná ukázka“ těm, kdo na tom mají zájem.⁴ Jako poslušný žáček „naslouchá“ její vedení pozorně všemu, co vyučují liberální školy ve Washingtonu a jiných hlavních městech Západu, a nekriticky to přijímá. Poté, co v roce 1991 nastoupil do úřadu druhý prezident republiky Frederick Chiluba, Zambie privatizovala prakticky všechno, co bylo vidět, jak jí to nadiktoval IMF a Světová banka. Nikdo ani nepomyslel na důsledky, které z toho vyplynou pro sociální poměry. Nezaměstnanost prudce vzrostla, vzdělání se stalo nemožností. Globalizace,⁶ nejnovější módní slovo v liberálních společnostech, je pečlivě propracovaná kouřová clona sloužící západním ekonomickým modelům a tudíž západním hodnotám, ideologiím a podmínkám. Zahalena do působivé rétoriky má za cíl usnadnit úplné znásilnění chudých a naprosté zcizení a vyvlastnění jejich přírodního bohatství. Negativní dopady globalizace na sociální, kulturní a ekologická práva a tudíž na důstojnost lidí jsou zničující. Prostřednictvím této globalizační mánie jsou africké společnosti, ekonomiky a kultury otlučány ze všech stran a nuceny nahrazovat tradiční hodnoty, jako je spolupráce, sobeckým individualismem a navíc přesvědčovány, že to znamená civilizaci. Za každý americký dolar neochotně poskytovaný jako „pomoc“ chudým lidem budou ve skutečnosti jejich ženy, děti a další zranitelné skupiny Zambijců nuceny obětovat holý život na splácení dluhů bohatým západním společnostem při prudce stoupajících úrokových sazbách.

Nejhůř jsou na tom ženy

Ženy, samy o sobě zranitelná skupina, jsou postiženy nespravedlivou globální ekonomickou politikou ještě více než jejich muži. I když jsou de facto hlavami domácnosti, vládní politika jim nevychází vstříc. Zejména

zambijské ženy tvoří většinu nezaměstnaných, negramotných a nevzdělaných, kteří nemají žádné slovo v záležitostech společnosti. Ženy nejvíc trpí špatně naplánovanými privatizačními projekty, jež vytlačily z trhu práce i tu hrstku, která měla zaměstnání. To dál zhoršilo už tak žalostnou situaci žen zbavených vlastních zdrojů příjmu. Většina žen pracuje v zemědělství, kde buď bezplatně obdělává pozemky svých manželů, otců, bratrů atd., nebo dostává od zaměstnavatele pouhou almužnu. Zemědělství, které bylo v minulosti základem živobytí zejména na venkově, se ovšem mezitím zhroutilo, protože vláda ustoupila vůli mocných západních skupin a přestala ho subvencovat. V následujících letech se pak prudce zvýšily ukazatele chudoby. Letos vláda oznámila, opět na přání západních institucí, že zruší subvence na umělá hnojiva a kukuřičné osivo.⁷ To je rozsudek smrti nad většinou chudých lidí z vůle jejich vlastní vlády. Bez možnosti pěstovat tuto základní plodinu přijdou zcela o živobytí miliony lidí.

Působením mezinárodní finanční a obchodní architektury a liberalizačních trendů zmizelo také mnoho pracovních míst mimo zemědělství. Abychom uvedli pouze jediný příklad, spousta žen přišla o práci a upadla do bída po náhlém uzavření polostátního podniku Agri-Flora v Lusace. Stát ho přestal podporovat, aniž zajistil jakoukoli alternativu. To mělo zvlášť ničivý dopad na řadu domácností, v nichž přišel současně oprávněný důsledkem masového propouštění, omezování personálu a nucených předčasných odchodů do důchodu, což je dnes běžnou praxí. Když šly ke dnu Zambia Airways, jeden z největších zaměstnavatelů ve státním sektoru, přišly o práci tisíce lidí bez jakékoli sociální záchranné sítě. Uzavření polostátních společností včetně dolů, podniků Kafue Textile a Nitrogen Chemicals uvrhlo přes noc do bída tisíce rodin.⁸

Nechráněná práva

Více než 80 % Zambijců je prostě příliš chudých na to, abysí cenili svá lidská práva a základní svobody. Většina z nich by ochotně souhlasila s Jeremym Benthamem, který před staletími tvrdil, že přirozená práva jsou „obyčejný nesmysl“ a myšlenka, že přirozená práva jsou lidem vlastní, že je nelze přiznávat ani upírat, je „rétorický nesmysl – pouhý afekt“.⁹ Podobně by určitě souhlasila se stejným cynickým názorem Alasdaira McIntyry, že „žádná taková práva neexistují a věřit na ně je totéž co věřit na čarodějnice a jednorozce“.¹⁰

Ústava obsahuje nádhernou listinu práv zaručující všechna standardní občanská a politická práva včetně práva na život, rovnost, zákaz mučení a diskriminace stejně jako řadu politických svobod včetně svobody sdružování, pokojného shromažďování, demonstrací a nerušeného vyjadřování názoru. Tato práva ovšem nemají praktický význam pro miliony lidí, jejichž životy jsou pronásledovány bídou a zoufalstvím.

Už jsme řekli, že ústava neposkytuje záruky

ekonomických, sociálních a kulturních práv, jež by určitě měly největší význam pro chudé obyvatele. Ačkoliv tato práva tvoří nedělitelnou součást smluv a úmluv přijatých na půdě Africké unie a Organizace spojených národů, k nimž se Zambie připojila, tyto mezinárodní dohody nenacházejí žádnou oporu v právních institucích země, a proto je nelze využívat jako prostředek právní ochrany. Přes tyto nedostatky vytvořil stát přemíru institucí a organizací údajně určených k podpoře a ochraně lidských práv. K nejdůležitějším z nich patří

- Ministerstvo genderu a rozvoje (MoGD)¹¹
- Komise pro lidská práva (HRC)
- Protikorupční komise (ACC)
- Oddělení pro genderové aspekty rozvoje (GiDD)
- Úřad generálního vyšetřovatele (OIG).

Naneštěstí většina z nich je bázlivá a existuje spíš jen podle jména. ACC a OIG se snaží naplňovat svůj omezený mandát, ale narážejí na potíže. K větší účinnosti jim chybí podpora státu. V důsledku toho zůstává normou porušování lidských práv. Zejména ženy se musí smířovat s tradičními i moderními sociálními, kulturními a ekonomickými normami a institucemi, které je diskriminují. Žádná z výše uvedených institucí neprokázala svou užitečnost pro obyčejné lidi a zejména ženy v situacích, kde došlo k porušení lidských práv.

Závěr

V Zambii má Všeobecná deklarace lidských práv ještě daleko do toho, aby přinášela ovoce. Obdobně platí, že ústavní záruky teprve musí zajistit nutně potřebnou ochranu chudých. Šedesát let Všeobecné deklarace a čtyřicet čtyři let ‚svobody‘ zatím přineslo jen více chudých lidí. ■

2 World Trade Organization. „Zambia and the WTO“. Dostupné na www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/zambia_e.htm.

3 Monbiot, G. „To keep them destitute and starving, The World Bank practices allow the rich to steal from the poor“, *The Guardian*, 12 April 2000.

4 Africa fiscal Transparency. Zambia, www.internationalbudget.org/resources/ZAMBIA.pdf.

5 Viz Zambia Privatisation Agency, www.zpa.org.zm.

6 Globalisation Guide, www.globalisationguide.org.

7 Tisková zpráva: „The Government Wage Bill in Zambia, IMF Resident Representative Office in Zambia“, Lusaka, Zambia, 11 February 2004.

8 Viz poznámka 7.

9 Citováno v Jones, P. (1994) *Rights. Issues in Political Theory*, London: Macmillan, str. 90.

10 *Ibid.*